

ПАЈСИЈЕ, АРХИЕПИСКОП ПЕЋСКИ И ПАТРИЈАРХ СРПСКИ КАО ЈЕРАРХ И КЊИЖЕВНИ РАДНИК

О патријарху Пајсију нема ниједне опширније и исцрпније расправе. Иларион Руварац у својој студији „О пећским патријарсима од Макарија до Арсенија III,“ која је штампана у задарској „Истини“, и касније издата као засебан отисак, покушао је да, поред биографских података о Пајсију, да до-некле податке и о његовом књижевном раду. Руварац није обухватио целокупан Пајсијев рад. Ст. Димитријевић у својој расправи: „Одношаји Пећских патријараха с Русијом у XVII веку“ (Глас Ср. Кр. Ак., VIII, II. раз.) и у Прилозима истој (Споменик Ср. Кр. Ак. XXXVIII, II. раз.) дао је неколико података о Пајсијевом односу са Русијом и подвукао извесне особине његове националне политике. О Пајсијеву Животу Цара Уроша, као о историјском извору, писао је Петар С. Протић у књизи: „Житија српских светаца као извор историјски“. (1897).

Све друго што је о Пајсију речено, строго узевши, речено је узгредно, фрагментарно, заустављајући се само на неколико важнијих догађаја из његовога живота. А он је био човек широкога замаха и велике радљивости, која се згодно скривала под његовом великом побожношћу. Узрок овоме, треба, пре свега, тражити у оскудици стварних података о његовоме животу и раду, који је био велики и обилан. Највише података о њему дају записи, који, сасвим природно, не дају дубљих генетичких објашњења многих питања, која се, тако рећи, сама постављају, када проучавамо Пајсија и његово доба. Они само хладно региструју датум и годину догађаја. И више ништа.

Још је проницљиви Иларијон Руварац предочио тешкоће при изучавању патријарха Пајсија, када је рекао, да је из записа тешко саставити биографију Пајсијеву и дати преглед његовога рада.¹ Још је теже приказати његов рад у свој целини и обимности његовој. Ипак се може, негде директно, а негде индиректно, створити, иако непотпун, извесан преглед његова рада и делатности. Ова наша расправа покушај је, да се да преглед Пајсијева живота и целе његове активности, колико је то могуће по изворима којих има о Пајсију.

I

О Пајсијевом пореклу немамо много података. Један његов савременик, митрополит Михаило, забележио је, да му се отац звао Димитрије и да је био свештеник.² Ни година његова рођења није позната. Она се, бар донекле, може одредити на основу записа о години његове смрти. По сведочанству једнога записа,³ које је, скоро од свих, примљено као тачно, он је умро 2 октобра 1647. Живот цара Уроша писао је као столетни старац, а то је по општем мишљењу било 1642 године. Према томе, ако је ова белешка тачна, Пајсије се је родио око 1542 године. Родио се је у Јањеву („рожденнѣмъ из Јанѣва“), као што се вели у Општем Листу⁴ и у још једном запису, који га због овога и назива Јањевцом.⁵

Мишљење да је Пајсије био родом из Задра није тачно.⁶

О његовој раној младости и о каснијем, првом, школовању не знамо такође скоро ништа. Претпостављамо, да је, као свештенички син, прво, основно, образовање могао добити код свога оца у Јањеву у коме је у XVI веку, поред католика било и православних. Православни су имали и две своје цркве, посвећене светим Арханђелима Михаилу и Гаврилу и Св. Бо-

Литература: ¹ Ил. Руварац, О пећским патријарсима од Макарија до Арсенија III (или од 1557—1690), „Истина“ (г. 1888.,) стр. 307.

² Сравни Љ. Стојановић, Записи и Натписи, I. стр. 330, бр. 1276.

³ Ibid IV, бр. 6833.

⁴ Гл. Срп. Уч. Др. књ. XXXV, стр. 74.

⁵ С. Д. Магазин, 1866 стр. 187, ср. Љ. Стојановић, Записи, I. стр. 286, бр. 1030.

⁶ Летописи Српски за годину 1833, ч. I; Дечански Споменици, стр. 83, ср. Петар С. Протић, Житија српских светаца као извор историјски, Београд, 1897, с. 166.

городици. Забележено је, да је у Јањеву у XVII веку било више православних него католика. Имали су и своју школу чији је учитељ Хаџи. Андрија Лава умро 1672 године.¹ Можда је и у доба Пајсијева детињства постојала таква школа, коју су, доста богати, Јањевци могли одржавати, јер су њихови рудници, мање-више, стално радили. Могао је, по старом обичају, даље своје образовање наставити у Грачаници, седишту новобрдске епархије у чију је област спадало и Јањево.² Јер сви који су писали о Пајсију слажу се у томе, да је био редак библиофил, љубитељ црквене књиге о чему сведоче многи записи. На једном месту Пајсија су овако окарактерисали: „То је био тип библиофила у данима крајње неподесним за библиофилију, у она „нужна времена“, како их он назива³ а неко му је морао, и поред његове природне склоности за то, омити књигу и указати путеве за даље напредовање у томе правцу. Ил. Руварац је мислио, да је Пајсије био ученик патријарха Јована са којим се 1613 године помиње заједно као митрополит новобрдски. Дечански Споменици зову га изрично учеником патријарха Јована.⁴ Но патријарх Јован помиње се, као патријарх, тек од 1592 године; тада се први пут срећемо са његовим именом уопште.⁵ Пајсије је већ тада могао имати око педесет година, а то је доба у коме је човек већ израђена и формирана личност. Морао је, дакле патријарх Пајсије пре Јована, ако са њим није био од детињства, имати учитеља и проћи школу каква је онда била могућа.

О времену његова монашења, као и то у чему се састојала његова прва служба у цркви, не знамо ништа. Он у историју наше цркве улази као митрополит новобрдски. За годину његова постављања за митрополита новобрдскога узима се обично 1612.⁶ Из те године имамо један запис, који је писао сам Пајсије. Себе назива: „... смеренїи Павсеи митрополит

¹ Ср. Ст. Станојевић, Енциклопедија, књ. II, с. 129.

² Ср. Гласник Ср. Уч. Др. XXV с. 45.

³ М. Вељкожић и М. Савковић, Југословенска књижевност, Београд, 1932. с. 236.

⁴ Ил. Руварац, Гласник Ср. Уч. Др. XXII с. 210 ср. Miklošić. Monumenta Serbica — 558 и Дечански Споменици, с. 19 (64).

⁵ Ст. Димитријевић, Споменица Устоличења (Додатак: Историјат Пећске патријаршије, с. 4 и 20).

⁶ Ст. Станојевић, Енциклопедија, књ. III с. 317.

новобрдскии.“¹ Из записа се може закључити, да је он те године постављен за митрополита: „... възведенѣ ми бившѣ на сей прѣстолѣ...“²

Столица новобрдских митрополита била је у Грачаници. Само Ново Брдо у првој половини XVII века није било много насељено иако су рудници још радили. „У граду Новом Брду била је, под командом диздара, војна посада. Предграђе је имало 200 кућа, од којих 40 католика, 60 православних и 100 турских са нешто јеврејских.“³ У чему се је састојала Пајсијева црквена делатност од почетка његове управе митрополијом новобрдском до избора за патријарха није познато. Вероватно, да је његов рад и пре и сада био знатан, јер је ускоро затим био изабран за патријарха пећског.

О години његова избора за патријарха има неколико мишљења. У једном запису стоји: „Въ лѣто 7122 (= 1614) престаѣ се преосвештени архіепископъ и господинъ мой Іоаннъ, обновительъ светаго мѣста сего; гробъ же его бысть въ царствующемъ Константинѣ градѣ близъ Іенѣи — капіе, мѣсеца ѡктобрѣа 14.“⁴ Овај је запис писао сам патријарх Пајсије, који у истом запису, себе назива „последнеи приставникъ великои церкви, иже нѣсмъ достоинъ нареци сѧ архіепископомъ Павсеи ѿ любви и усердіа.“⁵ Те је године, по Јовану Томићу, патријарх Јован отишао у Цариград народним послом: „тамо је био задржан и по свој прилици од Турака уморен.“⁶ Истог је мишљења и Ст. Димитријевић, јер вели да је Јован у Цариграду умро „свакојако насилном смрћу...“ „Тако се њему деси по вољи“, записао је његов наследник Пајсије несмев свакојако, да каже нешто више о смрти овога знаменитога мужа српске цркве.“⁷ И Томић је мислио, да је ово једини податак о смрти патријарха Јована.⁸ Међутим у Бранковићевом

¹ И. Поповић, Преглед српске књижевности, Београд 1909, с. 58—59, и Ил. Руварац, О пећским патријарсима, с. 44.

² *ibid.*

³ Ст. Станојевић, Енциклопедија, књ. II с. 122.

⁴ Љ. Стојановић, Записи I с. 281, бр. 1012 ср. *ibid.* IV с. 106 бр. 6543.

⁵ *ibid.*

⁶ Јован Н. Томић, Пећки Патријарх Јован, Земун 1903 с. 141.

⁷ Ст. Димитријевић, Споменица Устоличења с. 21.

⁸ Ј. Н. Томић, цит. дело, с. 142.

Летопису стоји (Archiv, III, 29), да је Јован умро 14 октобра 7123; Дечански Споменици и Archiv, IX, 89, помињу његову смрт, али, као што је приметио и Иларијон Руварац, нема године.¹ У Пећском Сказанију стоји уз деветнаестога архиепископа (= патријарха): „Јоанъ Кантулъ I г. 7123 октобар 14 въ Константинѣ градѣ“.² Руварац је мислио, да је ово белешка о Јовановој смрти. И један други запис помиње ову годину, као годину смрти патријарха Јована, додајући само, да је умро 14 октобра у петак.³ Међутим јеромонах Авериџије записао је у беоцинском панегирику, да је исти написао 1615 „при блаженнейшему архіепископу пекскомъ Квръ Іваннѣ“. То би, сасвим природно, значило, да је те, 1615 године патријарх Јован био још жив и управљао патријаршијом. И Ил. Руварац колебао се између ове две године, али се је одлучио за 14 октобар 1614. „Година 7123 (1615), вели он, текла је од 1 септембра 1614, до последњег августа 1615, те пошто је и у натпису код лика Јованова у Пећи, и у Пећском Сказанију, и у Бранковићевом Летопису назначен 14 октобар као дан смрти Јованове, то година 7123 (1615) уз месец октобар даје 1614 годину од Рођења Христова, и према томе ја сам узео, да се патријарх Јован престабио 14 октобра 1614“.⁴ На тај начин учимајући у обзир црквену годину која почиње 1 септембра, ако су писци поменуте белешке мислили на њу, могло би се као сигурно узети да је патријарх Јован умро 1614 године. По једном писму сачуваном на талијанском језику патријарх је 1613 одведен у Цариград и тамо је остао дуго, јер није одмах погубљен. У овом случају година Пајсијева ступања на патријаршиски престо је 1613, јер је Пајсије и за живота Јованова био његов помоћник и сарадник, зато је вероватно да је Јован пошавши у Цариград оставио њега као свога егзарха.

М. Прелог ослањајући се на једно саопштење г. Ст. Димитријевића напомиње, као могућу годину Јованове смрти 1612.⁵ То саопштење г. Димитријевића налази се у Гласу С. К. А. LVIII, (II р.) с. 228. Митрополит вршачки Антоније показао је

¹ И. Руварац, цит. дело, с. 17.

² ср. И. Руварац, *ibid.*

³ Љ. Стојановић, Записи, IV с. 105, бр. 6542.

⁴ И. Руварац, цит. дело, с. 17.

⁵ Др. М. Прелог, Повијест Босне у доба османлијске владе, Сарајево, I с. 92. (латиницом).

на саслушању у Москви 1 јуна 1622, да га је пре десет година посветио за епископа патријарх пећски Пајсије. Он је том приликом показао своју синђелију, која је датирана под 16 децембра 1611. „Да су преписиоци њени били тачни, види се по томе, што је Антоније на саслушању рекао у јуну 1622, да је посвећен пре дванаест година. Не знамо како би се то само довело у сагласност са досадањим тврђењем, да је Пајсије, као митрополит новобрдски тек после смрти Јованове († 13 октобра 1614) саборно изабран у Грачаници за патријарха“.¹ Препис ове синђелије издао је г. Димитријевић (Споменик С. К. А. XXXVIII, II р. с. 59). Ова је синђелија важна и по томе, што даје важне податке о територијалним границама пећске патријаршије у доба Пајсијево. С обзиром на факт, да и сам Димитријевић узима, као годину смрти патријарха Јована 1614 и вели да је умро свакојако насилном смрћу² ми смо ово горе поменули, као врло интересантан и нејасан детаљ, који помиње Пајсија, као патријарха онда, када је можда, био епископ, али не и митрополит новобрдски. Сви наши историчари узимају 1614 годину, за годину смрти патријарха Јована.

Мало пре цитирано мишљење, да је патријарх Јован 1613 одведен у Цариград јесте најновије мишљење г. Димитријевића.

Исте године изабран је саборно у манастиру Грачаници за патријарха пећског тадањи митрополит новобрдски Пајсије Јањевац. Записи, који говоре о његовом избору за патријарха слажу се у години његова избора. Узимају годину смрти патријарха Јована.³ Један нам запис даје и месец и дан његова избора: Ва лѣто 7123 поставихом патр(и)арха Кврѣ Павсеа м(есеца) ш(ктоб)ра 4 днь.“⁴ Ил. Руварац наводи из Бранковићева Летописа овај податак о Пајсијевом избору: „Tunc ergo collecti seniores magno numero in concilium quippe omnes metropolitae et episcopi et clerus et magnates seu vlasteli et personae nobiles beneque natae non paucae colligentes se in metropoli Grachaniensi eligerunt novobrdensem metropolitam eumque fecerunt archiepiscopum seniorom.“⁵

¹ Ст. Димитријевић, Одношаји, с. 227—228.

² Ст. Димитријевић, Споменица, с. 21.

³ Сравни Љ. Стојановић, Записи, IV, с. 108, бр. 6553; VI, с. 108 бр. 10110 и 10111.

⁴ *ibid* VI, с. 108 бр. 10110.

⁵ Код Ил. Руварца, цит. дело с. 20; исп. Љ. Стојановић, Стари Српски родослови и летописи с. 304.

Иако примимо годину Пајсијева избора као тачну, не можемо, без колебања, примити податак записа о дану његова избора. Јован је умро 14 октобра, а избор Пајсијев, како сведочи запис, извршен је 4 октобра исте године, дакле десет дана пре Јованове смрти. То би, ако се податак узме као тачан, био јединствен случај. По канонима васеленске цркве после смрти једног епископа његова катедра се мора попунити у року од три месеца и толико највише сме у редовним приликама трајати удовиштво епископске катедре за коју је сваки епископ венчан (ср. 25 правило IV Вас. сабора). У овоме случају, који је врло интересантан, могуће су само две претпоставке: или су наши виши црквени кругови били изгубили сваки траг о судбини одведеног патријарха, па, под притиском озбиљне ситуације у којој се налазила и црква и народ, пожурили да изаберу патријарха и тиме отклоне то ненормално стање у цркви. Или се нису уопште надали повратку патријарха Јована, који се је, својим везама са хришћанским државама и радом на ослобођењу од Турака, много компромитовао код турске државне власти. У томе случају Пајсијев избор могао је бити непосредно после Јованова одласка у Цариград. Ова би се претпоставка слагала са напред цитираним мишљењем г. Ст. Димитријевића, да је Јован при одласку у Цариград Пајсија поставио за свога егзарха.

Ми, на жалост, не знамо тачно датум поласка Јованова у Цариград, нити знамо колико је времена протекло од његовог одласка до смрти. Ј. Томић наводи, по извештају капетана Јована Ренезија, да је патријарх Јован отишао у Цариград још у лето 1614 године.¹ Тако исто не знамо тачно ко је отправљао патријаршијске дужности до Пајсијева избора.

Но важно је оно што нам саопштавају и записи и летописац, а то је, да је Пајсије саборно изабран и да је изборни сабор сачињавало мноштво митрополита и епископа (*magni tithego*) заједно са клиром и да су избору присуствовали „*magnates seu vlasteli et personae nobiles.*“ Из овога би се дало закључити, да је унутарња организација српске цркве, и ако је била у ропству, била добра и чврста. Летописац, који је забележио овај податак зна ко све сачињава патријаршијски

¹ Ј. Н. Томић, Састанак и договор српских главара у Кучима 1614. ради устанка на Турке. Београд, 1901, с. 21, белешка 57

изборни сабор зато му се може и веровати. Што летописац помиње магнате и властелу биће да је мислио на знатније и угледније личности из народа.

Избором Пајсијевим за патријарха почиње епоха његовог конструктивног и активног рада. По записима, који су нам се сачували, ми, делимично, можемо створити преглед његова рада. Он се у записима помиње врло често; више него иједан патријарх наш. Записи обично бележе његов пут, саопштавајући истовремено датум и годину, као и место у коме се налази.

Најраније Пајсијево путовање, које се помиње у записима пада 1620 године. Те је године био у манастиру Жичи и одатле однео књигу „тетроевггиліе“ у пећску патријаршијску цркву. У запису, који је он сам писао, забрењује се да се узме „док се по вољи Божјој не обнови горе поменута архиепископија Жича.“ Овде је важно, да Пајсије говори о обновљању Жиче, што значи, да је она тада била запустела. Према белешци ђакона Атанасија¹ прва запустелост Жиче била је у XV веку и тада за сто година беху манастири пусти.“² За других сто година прилике су се измениле: једна трећина манастира обновљена, а две трећине су и даље остале порушене. „Второе запустѣніе“ било је при крају XVII века, после 25-годишњег ратовања³ зато није јасно о коме обновљењу говори Пајсије тим пре, што и г. Петковић мисли, да је у броју обновљених манастира била и Жича.⁴ Г. Петковић је прочитао један запис, који је урезан у живопису јужно од источног олтарског прозора. Запис гласи: „Висаріон зрі (= 7110)“ то јест 1602, што би значило да је Жича радила те године. 1631 године Пајсије је опет био у Жичи: „въ лѣто 7139 приход(и)хъ азъ смиренни Павсеи патријарх.“⁵ Према реченоме неко обновљење Жиче извршено је између 1620 и 1631 године.

Друго Пајсијево путовање пада 1623 године. Те је године био у манастиру Убошцу, „еже въ Ангеловѣ Тополници.“⁶ Судећи по запису он је тамо ишао по запису братије. Можда да расправи какав спор: Паки беше некои братъ оутаия от нас,

¹ Споменик Академије, V, с. 31.

² Др. В. Р. Петковић, Манастир Жича, Београд, 1911. с. 19.

³ Ср. Споменик Академије, V с. 22.

⁴ Др. В. Р. Петковић, цит. дело, с. 19.

⁵ Љ. Стојановић, Записи, IV с. 134, бр. 6721.

⁶ Љ. Стојановић, I, с. 296, бр. 1080.

вели се у запису. Најпре му је нешто било донесено, ваљда нека књига, јер се у почетку записа вели: „По некоих же врѣмен принесена быст мнѣ смѣренному...“, али не каже шта му је донесено. Затим је тамо отишао сам. Тамо је добио обавештење од игумана Лаврентија, јеромонаха Јевтимија, Нестора, Аћима и све браће. Ствар се је, изгледа, тицала једне књиге, као што се да закључити из записа. Ту је књигу сам Пајсије потписао „својом руком“ 1 новембра 1619, а записао је овај запис („а когда сіе подписах“) 11 октобра 1623 год. за време игумана Мартирија када је владала велика глад: понеже крѣпка гладь быс въ те дни.

Овде треба приметити две ствари: прво, Пајсије је, судећи по запису, два пута долазио у манастир Убожац, јер се он интересовао много за њ.¹ Књига о којој се говори у овоме запису јесте минеј, који је био приложен манастиру Витовници.² Није тачно тврђење у Енциклопедији, да је 1620 био игуман манастира Убошца поменути Мартирије; то се јасно види из цитираног записа. Он је био игуман 1623 године и за време његово обновљена је црква и била готова до свода. 1623 године дао је Пајсије манастиру Убошцу минеј за март. Наредио је да се тамо однесе пећски Родослов, који је припадао Убошцу, па је касније однесен у ћелије Дубокоречке.³

Друго, место где се налазио манастир Убожац није још тачно одређено. Мисли се, да се налази „негде у области Новога Брда и Гиљана“.⁴ Пајсије је забележио, да се налази „въ Аггеловѣ Тополници“, а по Речнику Места наше краљевине постоје на територији Старе и Јужне Србије две Тополнице: једна у срезу Поречком близу Јужнога Брода, а друга у срезу Радовишком, близу Радовишта.⁵ Изгледа, да Пајсије није мислио ни на једну од ових. Први спомен о Тополници имамо из 1548 године, „када је неки протопоп Лука окувао једно Јеванђеље и приложио га овом манастиру, који се спомиње, као Ваведење

¹ Ст. Стојановић, Енциклопедија, књ. IV с. 942—943.

² *ibid.*

³ Љ. Стојановић, I, с. 357, бр. 1420.

⁴ С. Станојевић, Енциклопедија, књ. IV, с. 942—943.

⁵ Ср. Р. М. краљевине С. Х. С., II део; Регистар свију места, Београд, с. 418.

Анђелова Тополница.“¹ Тако је, не одређујући ближе, помиње и Пајсије.

1625 године Пајсије је такође путовао. Из записа, који говоре о овоме путовању не може се дознати место где је путовао. У запису стоји само ово: „Сѣа лѣствица ѿ манастира Богослѣв ѡмрак(?) нађѡх ѡ Грамждане (?) бѣах и възє и Прохоръ, и други ѡалтиръ ѡ мѣне. Ако Бог да (дѣ) се обнови, да се паки подадѡ ѡ кога останоу по моєи сѣмрѣти. Смѣрєнии Павсеи архїєпископъ лѣто 7133“.² Из записа се види јасно само то, да је Пајсије негде путовао, али где не може се одређено рећи тим пре што реч ѡмрак, можда у опште не означава место, него је употребљена као прилог и значи у вече = умрак, како се тај израз и сада употребљава код нас, напр. у Херцеговини. Назив Грамждане означава име места, али ми не можемо дознати где се оно налази. У Речнику Места наше краљевине помиње се село Гражданик у срезу шарпланинском, у непосредној близини Призрена,³ који је најближа државна пошта за ово село. У Речнику нема више ни једног места са сличним називом.

Године 1626 Пајсије је био у Бечкереку. У запису се не говори ништа о узроку његова путовања, и о његовој мисији тамо. Само стоји: „Богохраними град Бечкерекъ оу лѣто 7134. Павсеи“.⁴

Године 1627 Пајсије је био у Срему: „Пѣтъ ѡ лѣто 7135. Павсеи смєрєни, Срем“⁵ Код Руварца стоји, да се је ово догодило 1630 године.⁶ Док у једном другом запису, за који се не може категорички тврдити, да се директно односи на Пајсија стоји: „Земља Срѣм. Лєто 7137;“⁷ То је 1629 година. Тада је посетио манастир Привину Плаву у Горњем Срему и био у селу Врднику.⁸ Узео је из манастира књигу, коју зове „Чатовникъ сѣобрази“ и то „извода ради.“ По запису судећи „м’ного мльви тода бис(тъ)“ због ове књиге.

¹ С. Станојевић, Енциклопедија, књ. IV. с. 942.

² Љ. Стојановић, Записи, IV, с. 126, бр. 6659, ср. *ibid.*. I с. 312, бр. 1169.

³ Речник Места, II део с. 108.

⁴ Љ. Стојановић, Записи, I с. 314. бр. 1180.

⁵ *Ibid.* бр. 1186.

⁶ Ил. Руварац, О пећским патријарсима, с. 62.

⁷ Љ. Стојановић, Записи, I, 318, бр. 1209.

⁸ *Ibid.* III. с. 168 бр. 5652.

Књигу је, као што је обично радио, повезао тек 1630 године и послао је натраг у манастир. Запис је написан 13 децембра, ваљда, 1630 године. Завршава га карактеристичном напоменом: многу нѣждѣ имах ѿ цар'ствующих единомуу Богѣ вѣдомо“, али не каже у чему се састојала та мука. Пајсије је био у Срему и 7 октобра 1632 године.¹ Том приликом посетио је манастир Шишатовац заједно са митрополитом београдско-сремским Авесалоном. Пут је, по сведочанству овога записа, имао карактер ходочашћа, да се поклоне моштима св. Стевана Штиљановића. Један други запис говори детаљније о овој посети. Посета је била у октобру 1632, којом приликом Пајсије „—“ кондакъ манастирски и књигу звятаго Стефана ѿнесе собомъ да препише у цароставникъ пекски.²

Темишвар је Пајсије посетио 1629 године.³ Запис не даје детаљнијих података ни о времену, ни о мисији његова путовања. По једном другом запису Пајсије је исте године био у Ждрелу на Млади;⁴ сигурно у манастиру Горњаку.⁵ Пајсије се потписао на једној књизи манастира Горњака 29 децембра 1629 године. На основу овога може се закључити, да је Пајсијева посета манастиру Горњаку била после његове посете Темишвару.

30 августа 1631 Пајсије је био у манастиру Воисиловици. Узео је „трѣвдѣ покаан“ (?), ваљда, триод посни.⁶ У једноме другом запису стоји, да је Пајсије узео типик, и вели се, „си типикъ... ѿписахъ(!) своєю рукою азъ смѣрѣни Павсеи.“⁷

25 августа 1635 године Пајсије је у пратњи црквењака Спиридона, архиђаконa Михаила, келарија Никона, попа Василија и још четворице ђаконa посетио Дечане. „И тогда, вели митрополит скопски Михаило, сврши киротонию съ четири дїаконa и два свещеника.“⁸

Године 1639 Пајсије је био у манастиру Морачи и лично присуствовао подели имања и уписивању граница. О томе

¹ Ibid., III с. 59, бр. 4986.

² Ibid. бр. 4988.

³ Ibid. I, с. 317, бр. 1208.

⁴ Ibid. I, с. 316, бр. 1199.

⁵ Ст. Стојановић, Енциклопедија, књ. I с. 755.

⁶ Љ. Стојановић, Записи, I, с. 320, бр. 1224.

⁷ Ibid. III, с. 168, бр. 5656.

⁸ Ibid. I. с. 330, бр. 1276.

запис говори детаљно.¹ По запису забрањује се, под претњом највеће клетве, свако отуђивање манастирског имања, јер „сы священ’ны събвръ завѣща тако быти“. Из записа није јасно, да ли је овај „свещен’ны събвръ“ имао и какав већи и шири задатак или је само био сабор манастирског братства и личности чија су имања граничила са манастирским.

1641 године Пајсије је био у манастиру Раваници и нашао „слоужбу бден’ну“ св. еванђелиста Луке, која је раније била својина деспота Ђурђа Бранковића, па је, касније, донесена у манастир Раваницу. Пајсије је узео и однео са собом: „взъзех ю изъ аманета, те ю пречрѣтах, да се находи и въ насъ сѣа светаа слѣжба“.² Хтео је, на крају записа, поменути нешто о моштима св. Луке, али му је реченица, на жалост, остала недовршена.

Пајсијево путовање из 1642 године помиње један доста нервозно писан запис.³ У запису се помиње Призрен и, као у скоро свим записима, помиње се повезивање књига, али се из записа не види где је путовао. Вели само: „Тогда мы смѣрены приходимо, боуд(и) вола Господниа“. Даје годину и датум путовања: 21 фебруар 1642. Помиње у запису, са доста горчине, „лѣкав’ство калѣд’ерско“. Изгледа да је опет имао неки сукоб због књига“. Књигу („слоужбу светаго Андрее апостола пръвозваннаго“) преписао је, повезао и вратио одакле је узео. Можда је био у манастиру св. Андреје на Тресци.

Такође није јасно где је путовао 1643 године. Из записа се види, да је ишао некуда; нашао једну књигу и поправио је „елико ми мощно бистъ“, па је вратио одакле је узео.⁴ 1643 године узео је, опет негде једну књигу, коју је вратио 30 маја 1644.⁵ У једном другом запису, изгледа, да је Пајсије 30 августа 1646 био у селу Великом Лукавцу (Лоукавац Велики) и тамо повезао једну књигу.⁶ По једном запису исте године Пајсије је 1 октобра пошао у Јерусалим. Запис то бележи кратко: „Въ лѣто 7150 (1646) ходи Патриарх на Јерусалим квр Павсеи;

¹ Ibid., с. 339-340, бр. 1325.

² Ibid I, с. 344, бр. 1347.

³ Ibid I, е. 64. бр. 202.

⁴ Ibid I, с. 350, бр. 1379.

⁵ Ibid, I, с. 135—136, бр. 442.

⁶ Ibid, I, с. 355, бр. 1410.

штите месеца џк. ѿ днѣ, а дође јун. месец ѿ“¹ По једном другом запису, у продужењу цитиранога, из исте године Пајсије је отишао у Јерусалим („на Еросалимъ“) 24 октобра, а вратио се 28 јуна.² По свему је јасно, да ове две белешке о Пајсијеву потичу од два разна лица. Који је од њих био обавештенији, и који је од њих тачније забележио датум Пајсијева одласка и повратка, тешко је због недостатка других података о томе тачно рећи. Тако је исто тешко рећи, шта је Пајсија потстакло, да се одлучи на овакав тежак потхват, какав је претстављао пут у Јерусалим. Пада у очи, да је Пајсијева активност на крају његова живота била живља; бар записи дају више података о томе. Није познато, да ли је Пајсије од јуна 1647 до октобра исте године куда путовао. Ускоро затим он је умро.

О години и дану његове смрти има неколико различитих бележака. У Општем Листу патријаршије пећске вели се, да је Пајсије 2 новембра 1647 (8) настрадао од бивола: оубиенъ бысть на Меспахъ Боудисавцѣ.³ Белешка каже, да је Пајсије мало жив донесен у манастир и да је други дан умро: и втори денъ преставися.⁴ Ил. Руварац, оправдано, израз „на Меспахъ“ објашњава „на мѣстѣ“, а за дан смрти узима 2 новембар 1647 с напоменом, да је Пајсије управљао пећском патријаршијом 33 године.⁵ На другом је месту рекао, да је Пајсије „седео на патријаршијском престолу до године 1646, а те је године 2 новембра од бивола смртно рањен умро“.⁶ Није јасно, коју је годину Руварац сматрао као тачнију. Др. Р. Грујић, П. Поповић и М. Грбић, као годину Пајсијеве смрти рачунају 1647.⁷ Тачан датум Пајсијеве смрти зависи од правилног схватања израза „втори денъ преставися“. То би, најтачније значило да је Пајсије умро 3 или 4 новембра.

Записи, међутим, сасвим друкчије сведоче о датуму Пајсијеве смрти. По сведочанству митрополита Михаила, који је

¹ *ibid*, IV, с. 153, бр. 6829.

² *ibid*.

³ Гл. Срп. Уч. Друштва, XXXV (1872), с. 74.

⁴ *ibid*.

⁵ Ил. Руварац, О пећским патријарсима (из „Истине“, с. 304.)

⁶ Гласник Срп. Уч. Др. XXII, с. 210.

⁷ ср. Енциклопедија, књ. III, с. 317, и П. Поповић, Преглед Српске Књижевности, Београд, 1909, с. 58 и М. Грбић, Карловачко владичанство, I, Карловац, 1891, с. 219.

са Пајсијем био у Пећи три године као параклисарх, пет година као „полатар“, три године као клисар, и који за себе вели, да је Пајсију верно служио једанаест година (вѣрно бо емѣ послужиѣ аї години).¹ Пајсије је умро у недељу 3 октобра 1649 (8). По једном другом запису Пајсије је умро исте године 2 октобра у Пећи у недељу.² Љ. Стојановић је разлику у дану између ова два записа објаснио овако: „Године 1647, 2 октобар пао је у суботу, а 1648 у понедељак. Ово у недељу има се разумети ноћу између суботе и недеље“.³ Ово објашњење важи и за сведочанство једног другог записа,⁴ који даје једну карактеристичну напомену, да је, наиме, Пајсије умро у 3 часа ноћу и да „тогда бистѣ мљва в земли“. Из записа се добија утисак, да је његов писац јако депремиран и ожалошћен. А писац једног другог записа помиње резигнирано, да се претстави „Господинѣ Срѣблемѣ“, јер, после његове смрти, „расхїщено быс(тѣ) събрание его ѿнеко то . . . рекомаго проклети чифѣт Ахмеї . . .“⁵ Вели, да су том приликом украдене неке ствари и књиге, које је „мънши вѣ чловецехѣ“ јеромонах Јаков откупио и повратио.

Ово је, укратко, приказ живота Пајсијева и онаквог његовога рада какав се да реконструисати по записима и белешкама, које говоре о њему. Његов рад, његово животно дело, било је шире, замашније и плодније, него што га записи приказују. Тај је рад био, углавном, тројак: национално-политички, црквено-просветни и књижевни.

II.

О национално-политичком раду патријарха Пајсија, да се судити са приличном тачношћу, јер је он, као наследник патријарха Јована, националну политичку оријентацију из основа изменио. Пајсије је, по речима Јована Томића, „удариио путем потпуно супротним према своме претходнику“.⁶ Зато га Леваковић карактерише, као „huomo vile et per natura timide“.⁷

¹ Љ. Стојановић, Записи IV, с. 158, бр. 6853, ср. *ibid.*, бр. 6852 при дну.

² *ibid.*, IV, с. 154, бр. 6833.

³ Љ. Стојановић, *ibid.*, бел. 1.

⁴ *ibid.*, бр. 6834.

⁵ *ibid.*, IV, с. 155, бр. 6835.

⁶ Н. Томић, Састанак и договор, с. 22.

⁷ *ibid.*

Шта је било оно битно што је руководило патријарха Пајссија; да се, као што вели С. Станојевић, мане свих „незрелих предузећа последњих деценија“¹ није тешко тачно погодити. Он је, с једне стране, знао, да је наш народ лакше подносио своје ропство док је био политички лојалан према властодршцима. Сем тога православна црква Макаријевом обновом нашла се у знатно бољем положају, него што је била пре. Макарије и његови сарадници извели су организацију српске цркве на етничкој основи, која је одговарала стварним потребама цркве и народа. „То је, све до најновијег доба, једина организација код Срба, која је обухватала готово целокупан народ“.² Те привилегије, које су духовно, кроз цркву, цео Српски народ ујединиле, могле су се држати само лојалним односима према држави која их је дала. Има неких знакова, ако се могу узети као тачно забележени историјски подаци, по којима се може закључити, да су се турске званичне власти доста трпељиво односиле према претставницима српске цркве. Маријан Болица у Опису Скадарског санџаката помињући Пећ вели, да је она резиденција „патријарха српског и грчког исповедања“; помиње, да је тада (1614) био патријарх Јован, који управља „с великим сјајем (помпом), окружен и чуван од стране јаничара, које је Порта послала из Цариграда“.³ Напомиње да патријарх и његова околина живе раскошно.

Ово, истина, може бити тачно, али ће, свакако, бити тачније, с обзиром на Јованов рад, да су ти јаничари били не његова телесна гарда, него претставници државне власти, који су мотрили на његов политички рад. У сваком случају ово сведочи да је углед пећских патријараха код турске власти био знатан и да се са њим морало рачунати. Осим тога, пећски патријарси од Макарија овамо, док се нису политички компромитовали у очима турске државне власти, били су нека врста етнарха, народних кнежева. Они су сами или преко својих извршних органа вршили „у то доба делимице и судску власт, и то не само у духовним стварима, у целој својој области“.⁴

¹ Ст. Станојевић, Историја Српског Народа, Београд, 1926, с. 270.

² *ibid.*, с. 253.

³ П. Ровинскій, Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ, С. Петербургъ, 1888, т. I, — Приложенія, с. 810.

⁴ Ст. Станојевић, *ibid.*, с. 255.

Они су на тај начин били од велике користи и цркви и народу. Порта је у сваком моменту могла анулирати те, тако корисне, повластице и народ би се нашао у још тежем положају, него што је био. Изгубити те повластице, иако су оне коштале новаца, Пајсије из оправданих разлога није хтео.

Друга околност, која је одредила правац националне политике патријарха Пајсија јесу неуспеси рада на ослобођењу балканских хришћана, који је предузиман са Запада. Као млађи савременик патријарха Јована, који је био посвећен у његов рад, он је до танчина могао познавати акцију западних држава на ослобођењу и њихове побуде. А те побуде нису биле искрене. Млеци су се ангажовали у тој ствари због тога, што су им највише били угрожени трговачки интереси и интегритет територије, коју су држали. Папска курија имала је и овде, као и увек, задње и скривене намере. У овоме случају те су намере биле двојачке: а) тежња да прошири свој конфесионални утицај на Балканском полуострву, и, б) доцније, када се разбуктала реформација у крилу западне цркве и узимала све више маха, „папска је курија радила на организовању акције против Турака још и стога, што се је мислило, да ће рат против Турака скренути пажњу западних народа са међусобне верске борбе на другу страну, и да ће успех у тој борби подићи углед и авторитет католичке цркве“.¹ Замисао о једном крсташком рату противу Турака није се могла остварити, јер су се интереси западних држава, бар оних које су се највише ангажовале у овој акцији, различито и многоструко укрштавали. Сва се та акција и морално компромитовала. Зато каснији рад на ослобођењу Балканских хришћана „нема у себи ничег озбиљног. То је рад авантуриста и продаваоца краљевстава по Балканском полуострву“.² Сваки озбиљнији рад на ослобођењу хришћана у Турској престао је још пре смрти патријарха Јована и војводе Грдана.³

Та је акција стала много жртава наш народ. На разним странама су избијали устанци, који су „били без међусобне везе, а слабо помагане од Аустрије и Шпаније, па су се или сами угушили или су их Турци угушили“.⁴ Покушаји, да се

¹ *ibid*, с. 252.

² Јован Н. Томић, Пећски патријарх Јован, с. 140;

³ *ibid*, с. 141.

⁴ Др. В. Поповић, Источно питање, Београд, 1928, с. 52;

Пајсије задобије за продужење ових веза нису, и поред настојања појединих виђенијих црквених претставника (владика Висаријон), имали успеха.¹ Пајсије је „разочаран обманама Запада, одбацио његове понуде и активну везу са њиме, него се је вратио политици патријарха Макарија, консолидовању цркве и залечењу народних рана, задобивених у последним устанцима.“²

Није јасно каква је била и у чему се је састојала Пајсијева улога у раду на ослобођењу помоћу Запада, јер постоји мишљење, да смрћу патријарха Јована и војводе Грдана, рад на ослобођењу хришћана у Турској помоћу Запада није престао: „Покушаји, да се дигну особито Арбанаси, затим хришћани у Босни и Херцеговини трајали су све онамо до 1646 године.“³ Прелог, у продужењу, говори о једној широј завери против државе у којој су учествовали завереници из Србије, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Албаније. Завереници су имали 11 новембра 1620 године састанак у Београду. „Међу уротницима налази се и нашљедник пећског патријарха Јована, патријарх Пајсије, који уротницима претсједа.“⁴ Вели да су папе, а нарочито Урбан VIII, помагали акцију против Турака „колико су им њихове силе допуштале.“⁵ Податак о овој завери саопштава из Ватиканских архива Д-р К. Хорват⁶ по насловом: „Momentuma historica nova historiam Bosnae et provinciarum vicinarum illustrantia“. Хорват саопштава на талијанском језику садржај њихова договора и списак потписника. Међу потписима стоји прво ово: „Sto Pietro: Il Patriarca die Servia, il quale ha sotto die se 60 fra arcivescouati e vescouati.“⁷ У белешци се налази објашњење Хорватово по коме је овај патријарх био Пајсије.⁸

¹ ср. код Ј. Томића, Састанак и договор српских главара у Кучима, с. 22.

² Ст. Димитријевић, Споменице, с. 21. Ср. Ст. Станојевић, *ibid.*, с. 270.

³ Др. М. Прелог, Повијест Бонне, I, с. 92.

⁴ *ibid.*

⁵ *ibid.*

⁶ Гласник Земаљског музеја, за Босну и Херцеговину, година 1909, (јули — Септембар) с. 345—350.

⁷ *ibid.*

⁸ *ibid.*; Белешка 15, с. 350.

По једном другом сведочанству Пајсије се је ангажовао у истој ствари и 1636 године.¹

Ил. Руварац саопштавајући из поменутог дела овај последњи податак сумња у његову тачност и вели: „Но колико је патријарх Пајсије у том послу за ослобођење српско народа помоћу наше царевине (Аустрије) збиља учествовао и да ли је он за те босанске фратрове, који су се издавали за делегате и нуномоћнике хришћанских народа у Турској, што знао, тко ће да зна и тко ће да верује тим босанским фратровима, који су се непрестано мотали тамо амо и обијали прагове аустријског двора и аустријских ђенерала, али увек гледали и вребали на прилику да што за се упецају?² Исто мисли о овоме и г. Ст. Димитријевић.³ И ми мислимо, с обзиром на општи карактер Пајсијева рада, да сви ови подаци нису тачни.

Друга особина Пајсијеве националне политике била је њена словенска, боље русофилска, оријентација. Истина ми смо и пре Пајсија имали пријатељских и културних веза са Русијом. Али крајем XVI и у XVII веку када се, због неуспеха, политички покрет балканских хришћана све више смиравао, везе наших црквених претставника са Русијом постајале су јаче.⁴ По мишљењу Ст. Димитријевића за време патријарха Пајсија, учвршћени су стални односи између наше патријаршије и Русије.⁵ Мислимо, да је учвршћавање ових веза последица озбиљнијег и боље схваћеног рада на ослобођењу, јер наде које су полагали на политичку и војну помоћ Запада остале су неостварљиве и пуне.

Име патријарха Пајсија помиње се у руским државним хартијама први пут 1622 године. Тада је дошао у Москву, као изасланик патријарха Пајсија, вршачки епископ Аотоније. По мишљењу Димитријевића Антонијев одлазак у Русију имао је и политичку мисију, а није само био обично тражење милостиње за пострадале цркве у Србији.⁶ И Др Васиљ Поповић мисли, да су молиоци, махом наши угледнији црквени људи, на

¹ Исп. Ф. Мареш, *Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung*, Bd. III, Hefte 2, S. 283.

² Ил. Руварац, *О пећским патријарсима*, (Истина), с. 311.

³ Ст. Димитријевић, *I Одношаји*, с. 225—226.

⁴ Ст. Станојевић, *Енциклопедија*, књ. III с. 822;

⁵ Ст. Димитријевић, *Одношаји*, с. 225—226;

⁶ *ibid.* 227—228.

саслушавању давали корисна обавештења по приликама и догађај у Турској и у земљама кроз које су пролазили.“¹ О карактеру тих политичких мисија, о предлозима које су они чинили руском цару и његовој влади ми не знамо скоро ништа, јер искази такве природе нису бележени у протоколе саслушања. „Записивало се углавном само оно, што се тиче протеривања преко границе и количина дате им милостиње.“² Искази политичке природе саопштавани су усмено. Ипак, на основу извесних чињеница, да се закључити, да је Антонијева мисија била и политичка тим пре, што је, по мишљењу Д-ра Р. Грујића, Пајсије неко време водио преговоре са Римом. Када није имао успеха „почео је обраћати већу пажњу на православну Русију.“³ „Онако сјајном пријему Антонија на двору, вели Димитријевић, свакојачко су допринеле добре особине његове и политичка саопштења и разговори са царским доглавницима, па и са самим царем Михаилом Теодоровићем, и ако је од тих његових разговора на хартији стављено само то, како је „просиљ Государь епискѣа о спасениѣ.“⁴

7 јуна 1641 године дошао је у Москву митрополит скопски Симеон. За њега се вели, да је „извршио тешњу везу између пећске патријаршије и Русије.“⁵ 23 јула 1641 Симеон је предао цару молбу тражећи да цар да „српској саборној цркви“ (пећској) златопечатну повељу с молбом, да повеља гласи на име патријарха Пајсија. „...Пожалуй меня богомольца своего,“ вели митрополит Симеон у својој молби цару, „вели господарь пожаловать дать государеву златопечатную грамоту въ сербскую соборную церковъ въ монастырь петцкѣй ѣ, јер вели даѣе, святительствующе въ ней Паисью архіепископу сербскому богомольцу твоему государеву, а твоя царскя милостыня по монастырем исполнилась повсюду, а саборная, Государ, церковъ велми страждетъ отъ нечестивыхъ Агарянь.“⁶ На ову молбу митрополите Симеона издао је 1

¹ Станојевић, Енциклопедија, књ. III, с. 822;

² Ст. Димитријевић, Одношаји, с. 228;

³ Ст. Станојевић, Енциклопедија, књ. III, с. 270;

⁴ Ст. Димитријевић, Грађа за српску историју из руских архива и библиотека (Споменик С. К. А. LIII, с. 277).

⁵ Ст. Димитријевић, Одношаји, с. 228—229.

⁶ Ст. Димитријевић, Прилози расправи Одношаји пећских патријараха с Русима.* с. 60, бр. 2.

августа 1641 године Цар Михаило Теодоровић тражену грамату, У уводу повеље цар вели: „... Пожаловали есмя сербскіе земли Вознесенія Господа нашега Ј исуса Христа петцкаго монастыря архіепископа Паисѣя.“¹

На основу ове повеље стигао је у јуну 1643 године у погранични град Путивљ архимандрит патријаршије Кентерион са јеромонахом Јаковом и ћеларом Пахомијем.² Кентерион је у својству изасланика патријарха Пајсија, упутио из Путивља, где је био задржан три месеца, 16 септембра 1743 цару молбу. У молби наводи да га је, као свога пуномоћника, послао патријарх Пајсије на основу повеље, коју је митрополит Симеон добио од цара. Вели, даље, да цару носи поклон од патријарха Пајсија: честице мошти св. Јована Златоуста, св. мученика Меркурија, св. Стевана Новог, св. Василија и св. Мученика Кирика, мошти св. царице Јелене, крв св. Ђорђа, и миро св. Данила архиепископа српског. У продужењу вели, да је наш архиепископ стар, има сто година; оставили смо га у Турској земљи у невољи, јер се налази у оковима („сидитъ въ-жѣзахъ“), због данка је пао у велики дуг, а дуг износи 9000 ефимки, а земља је осиромашила због агарјанског насиља, што сте и ви чули.“³ У продужењу Кентарион преклиње цара за помоћ дубоко скрушеним и сетним тоном човека, који је много препатио и који зраке своје националне зоре не сагледа још, али, ипак, чека, „дондеже коя благая надежда да придетъ.“⁴

Тешко је поуздано рећи шта је све тачно у овим наводима архимандрита Кентериона, а шта измишљено ради ефекта молбе упућене цару. У другим, домаћим изворима ми не налазимо сведочанстава, ни алузија чак, о томе, да је Пајсије икада био у оковима. Исто тако по многим сведочанствима, које дају записи не би се могло закључити, да је Пајсије био у тако великој материјалној беди, као што се наводи у молби. Како је цар одговорио на њихову молбу не знамо, јер се после овога губи траг о свим Пајсијевим везама са Русијом. За време Пајсијевих наследника ти су односи били чвршћији и о њима има много више сачуваних података.

¹ *ibid*, бр. 3.

² Ст. Димитријевић, Одношаји, с. 230.

³ Ст. Димитријевић, Прилози, с. 61, бр. 4.

⁴ *Ibid*.

Проценивши озбиљно важност историјског момента у коме се, разривен и изнемогао низом неуспелих устанака, налазио наш народ, који је био и економски прилично исцрпљен, Пајсије се је определио за онај начин политике, који је у даном моменту био најразумнији и најпозитивнији. Путујући много кроз народ Пајсије је до тачнина мегао познавати све народне потребе и невоље. Знао је такође, да онај део нашег народа, који се, стицајем историјских околности налазио под влашћу католичких држава, није поштеђењен ни од гоњења, ни од насиља. Ни своју веру, као што ћемо видети даље, православни Срби нису могли несметано исповедати. Пајсије није могао не знати за случајеве повратка нашег живља са аустријске територије поново у Турску,¹ као и то, да наш живаљ, насељен у хришћанским државама, у првом реду у Аустрији, није економски боље стајао, него онај у Турској.² Сем овога напредовање у државној служби било је условљено примањем католицизма. „Капетаном или племићем могао је Србин да постане тек ако је прешао у католичку веру.“³

С друге стране Пасјије је правилно оценио и политичку и економску снагу савремене Турске јер, стварно, та је снага, иако већ у опадању,⁴ била још увек доста јака. Зато је Пајсијева политика компромиса са Турцима била за ондашње прилике потребна и паметна.⁵

Ипак је, не можда са Пајсијевим пристанком, било комешања у народу и побуна против Турске власти, јер, као што лепо вели Ј. Томић, „народ није могао, ни умео прозирати себичне рачуне туђинаца и неких од својих, и занесен идејом ослобођења од некрштеног противника, пристајао је и на позив њихов ступао у акцију“.⁶ Такво једно комешање, које се дого-

¹ Ср. Д-р А. Илвић, Из прошлости Срба Жумберчана (Споменик, С. К. А LVIII(II)).

² Ср. Д. А. Ивић, Миграције Срба у Хрватску током XVI, VII и XVIII века Суботица, 1923. и Др. А. Ивић, Миграција Срба у Славонију током XVI, XVII и VIII века.

³ Др. А. Ивић, Миграције Срба у Хрватску, с. 12.

⁴ Ср. Споменик С. К. А. XVIII (II) с. 2.

⁵ Ср. Ст. Станојевић, Енциклопедија, књ. III, с. 317

⁶ Ј. Н. Томић, О устанку Срба у Банату 1594 године, Београд, 1899, с. 30.

дило у месецу новембру 1639 године између Солуна и Скопља помиње и Хамер.¹ Хамер их, истина, можда из необавештености, назива „albanische Empörer und Strassenräuber von den clementinischen Gebirgen“.² Помиње, даље, сличне буне између Јени-Пазара и Вишеграда и на Босанској граници.³

(Наставиће се)

Ђоко Слијейчевић
